

den måde indsigt i den menneskelige sprogbevnes natur.

Rent praktisk er det grammatikken man bygger på i ord-bogsarbejde, den indgår i enhver form for overvejelse over ortografi, den er rammen om tilrettelæggelsen af moderne fremmedsprogundervisning, den er grundlaget for moders-måslæreren indsigt i sit undervisningsemne (derimod er den formentlig kun til besvær for elever som skal lære at bruge deres modersmål bedre), og den er værktøjsdisciplin for prag-matikken, stillæren, oversættelsesteorien, sociolingvistikken og sprogspsykologien.

Grammatikere har alle dage mindet om matematikere ved at de let lader sig indfange af deres fag, fortrylles af systemer-nes, strukturenes og mønstrenes abstrakte skønhed, og ikke skelner knivskarpt mellem hvilke resultater der er vigtige og hvilke der er ligegyldige for den omgivende verden. Men de behøver ikke være i tvivl om nyten af deres fag.

Semantik

Hvad er semantik? Det er videnskaben om ordenes betyd-ningsindhold og -værdi.

Hvad er da betydning, og hvad er indhold? Betydning er det som et ord angiver, betegner, eller dets begrebsindhold, me-ning. Indholdet er det som fremstilles, i modsætning til den ydre form.

Hvad er det at betegne? Det er at benævne eller angive. Hvad er da et begreb? Det er en forestilling eller en idé. Hvad er mening? Det er det bevidsthedsindhold en person ønsker at give udtryk for, hensigten.

Hvad er betydningsværdi? Det er vel de associationer og vurderinger der er knyttet til ordene. Hvad er associationer? Det er tankeforbindelser. Hvad er vurderinger? Det er bedøm-melse, værdsættelse.

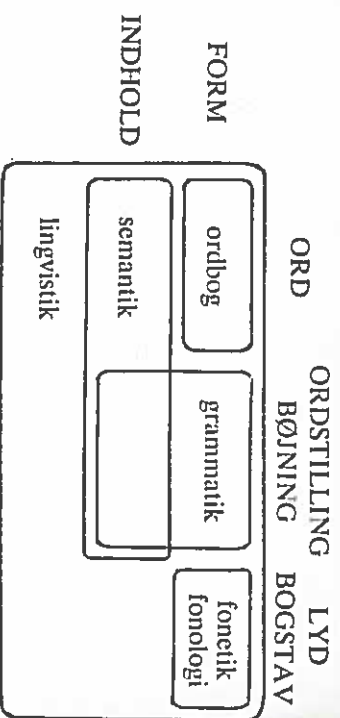
Sådan kan Spørge-Jørgen køre rundt i Nundansk Ordbog og Ordbog over det danske Sprog. Man starter med at slå op under ordet *semantik*, slår så op under de ord der står som forklaring osv. Man ender så foreløbig med: semantik er læ-ren om hvordan ord angiver noget, og om hvilke forestillinger, hensigter og bedømmelser der er forbundet med dem.

Dette er en semantisk analyse af ordet *semantik*.

Semantikens naboer

En semantisk analyse af hvad semantik er kan også bestå i at man undersøger begrebsindholdet af ordet *semantik* i modsæt-ning til betydningen af beslægtede ord.

Semantik handler ikke, som grammatik, om formerne for

bøjning og ordstilling, men om betydningen – ikke blot af bøjningsendelser og ordstilling – men også af ord og sætninger.

Semantik omfatter ikke, som lingvistik, både bøjningelære (morfologi), ordføjningslære (syntaks) og lydlære (fonetik, fonologi), men kun indholdslære.

Semantik behandler ikke, som filologi, faktiske tekster historisk og for deres egen skyld, men handler om de mulige sætninger.

Sandsynliggørelse

Man kan se forskellene på måden man i de forskellige discipliner prøver at sandsynliggøre at en beskrivelse er rigtig. I alle discipliner gør man det ved at påkalde sig den indfødte sprogbrugers sprogforståelse, men det er forskellige sider af denne sprogforståelse man har brug for.

I lydlæren spørger man: betyder disse to lydtrækker det samme eller noget forskelligt: *tralle* og *tralle*? I grammatikken spørger man: er dette en acceptabel sætning: *han ønskede hun en god jul*? I semantikken derimod spørger man om flere forskellige ting: er dette en meningsfuld sætning: *farveløse grønne ideer sover vildt*? betyder disse to sætninger det samme: *Peter blev vækket af Ulla – Ulla vækkede Peter*? implicerer den ene sætning den anden (er den anden en følge af den første): *alle*

børn kan lide æbler – alle drenge kan lide æbler? er denne sætning en selvmodsigelse: *han vidste det uden at tro det?* er denne sætning sand pr. definition: *man bør gøre det gode?*

Semantik er in

Semantik er internationalt set in for øjeblikket. Så hvis man vil angive hvilke ting i verden der benævnes semantik, kan man passende pege på den store mængde af bøger der inden for de sidste 10 år er udkommet i mange lande.

Denne opblomstring af semantikken er nok en reaktion på at sprogvitenskaben i årene før var meget orienteret mod bøjning og ordstilling. Semantik er dog ikke – skønt ordet *semantik* er fra århundredskiftet – nogen ny videnskab. Det var vel semantik – selvom det ikke hed det – når Aristoteles mente at ordklasserne i sproget, navneord, tillægsord og udsagnsord, svarede til måder noget kunne være på i virkeligheden: ting, egenskaber og processer. Og siden har man i sprogvitenskaben mere eller mindre beskæftiget sig med betydningen. Så også om semantik gælder det: allerede de gamle grækere ...

Hvor bedrives semantik?

Hvis man vil angive hvad semantik betegner, kan man også henvise til de institutioner hvor der bedrives semantik. Det sker især på de sproglige institutter på universiteter og læreanstalter (der findes vist ingen semantiske institutter). Men også på filosofiske, psykologiske og sociologiske institutter oplæger problemerne om hvad betydning er, mange forskeres tid. Endelig kan vel jurister og reklamefolk kaldes praktiske semantikere: falder den begåede handling inden for meningen med denne paragraf i loven? Hvordan kommunikerer man mest effektivt dette budskab?

Et af problemerne ved denne arbejdsdeling er den at folk fra de forskellige fag ikke læser hinanden, så resultater nået inden for ét område bruges kun lidt inden for et andet område.

Betydningsindhold og betydningssværdi

Hvad er det da for resultater man er nået til inden for semantikken? Visse filosoffer har beskæftiget sig med forskellen på betydningsindhold og betydningssværdi (associationer og vurderinger). Det er fx en kendt sag at ord som *hustruen*, *fruen*, *konen*, *maddammen* og *kællingen* kan henviser til samme person, angivelsen er den samme, men værdiladningerne er forskellige. Det samme gælder *ganger*, *hest*, *krikke*, *øg* og *kommunehvid*, *brækket hvid*, *modehvid*.

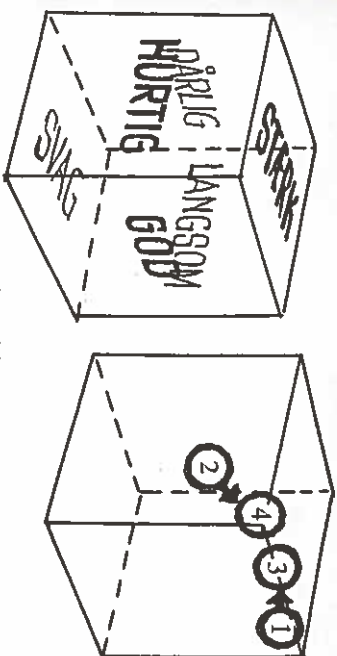
Nogle ord er ganske neutrale med hensyn til vurderingen af det omtalte, fx *skrivemaskine*, andre er mere ladede med følelser og associationer, fx *Danmark*, mens andre igen ikke har noget præcist betydningsindhold, men en masse positiv eller negativ værdi: *frihed*, *fascisme*.

Med den sidste type ord har filosofen Bertrand Russell fundet på en slags bøjning: *jeg er principfast*, *du er stadig*, *hun er stivsinnet*; *jeg er sparsommelig*, *du er nærig*, *han er gerrig*; *jeg er fri*, *du er ledig*, *hun er løjlesløs*.

I politisk propaganda er disse ord med lille indhold men stor værdiladning meget hyppige. Hvilket parti går fx ikke ind for et retfærdigt samfund, frihed og lighed. Nogen særlige oplysninger om partiernes standpunkter kan det dog ikke give vælgeren.

Om at måle betydningssværdi

Psykologer har prøvet at måle betydningssværdien ved ord. De har spurgt hundredevis af mennesker om de fx mente at *videnskab* var god eller dårlig, stærk eller svag, hurtig eller langsom. Ved statistiske metoder kunne de så finde frem til at et flertal af de spurgte mente at *videnskab* er god, stærk og halvhurtig. Prøver man derimod med *dianetics* (før ordet er præ-senteret i en sammenhæng) ligger det midt imellem med hensyn både til værdi, styrke og hurtighed. Hvert ord har således en bestemt plads i et 3-dimensionelt betydningssværdium,

1: Videnskab før 2: Dianetics før 3: Videnskab efter 4: Dianetics efter

hvor dimensionerne er værdi, styrke og hurtighed. (Se illustration).

Folk læser derefter sætningen: *Vær med i korstøget der vil skabe et sundt Danmark. Dianetics. Det er den første præcisionsvidenskab om sindet.* Spørger man dem nu på ny, vurderes *videnskab* dårligere, svagere og hurtigere end før, mens *dianetics* vurderes bedre, stærkere og lige så hurtigt som før. Når man altså sætter to ord sammen i en sætning, flytter man ordenes plads i det semantiske rum mod hinanden. (Se illustration).

Denne form for semantiske undersøgelser har fx været brugt når nye varemærker skulle markedsføres. Er der de rette associationer ved varemærket *Sneflager* for cigaretter, eller skulle de hellere hedde *Snix*? En betydningssværdimåling kan afgøre det.

Begrebsindhold og begrebsomfang

Både filosoffer, lingvister og psykologer har interesseret sig for hvad betydning i det hele taget er. Nogle har hæftet sig ved at ord henviser til eller angiver ting og sager i omverdenen. Fx henviser *stolen* til en eller anden bestemt stol man kan se eller har talt om, og ordet *stol* henviser til en mængde af

genstande. Ordet *lænestol* henviser også til en mængde af genstande, og denne sidste mængde er indeholdt i den første. Man kan derfor sige at begrebsomfanget af *stol* er større end begrebsomfanget af *lænestol*.

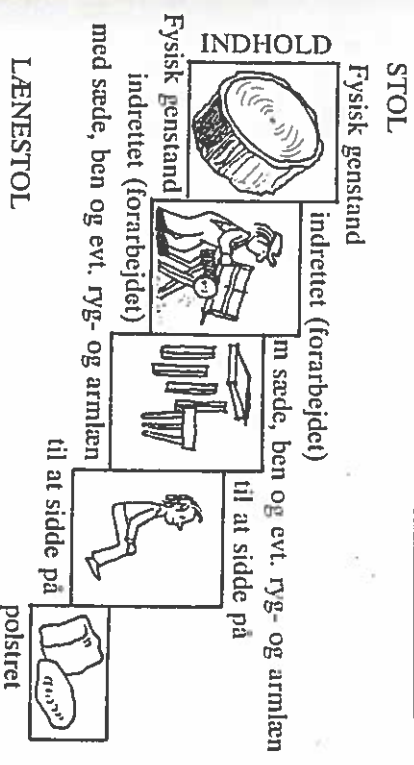
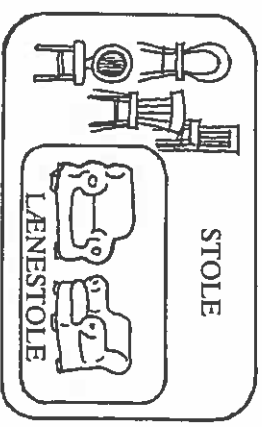
Andre, især lingvister, har hæftet sig ved de forestillinger ord er forbundet med og sammenhængen mellem disse forestillinger. Ordet *stol* er fx forbundet med forestillingen om en fysisk genstand (ikke en idé), der er indrettet (ikke naturlig formet) med ben og sæde (ikke med plade eller skuffer) som en flytteelig siddeplads for én person. Ordet *lænestol* er derimod forbundet med forestillingerne om en fysisk genstand der er indrettet med ben og sæde og polstreret ryg læn (evt. armlæn) som en flytteelig siddeplads for én person. Begrebsindholdet er derfor større i *lænestol* end i *stol*.

Henvisning og anvistning har med begrebsomfanget at gøre, henvisninger til bøger og institutter i *semantik* er in angav begrebsomfanget af *semantik*. Forestillingerne og deres sammenhæng har med begrebsindholdet at gøre. Den definition at *semantik* er læren om hvordan ord angiver noget og hvilke forestillinger, hensigter og bedømmelser der er forbundet med dem, det var en beskrivelse af begrebsindholdet ved ordet *semantik*.

Abstrakt og konkret

Ordet *stol* er mere abstrakt end ordet *lænestol*, som er mere konkret. Ordet *møbel* er igen mere abstrakt end *stol*, og *brugs-genstand* mere abstrakt end *møbel*. De abstrakte ord, der har større begrebsomfang, har mindre begrebsindhold end de konkrete, og hedder netop abstrakte fordi man abstraherer, ser bort fra noget begrebsindhold når man bruger dem. I ordet *stol* ser man fx bort fra om den er polstreret eller ej, i ordet *møbel* om det er til at sidde på eller sidde ved ...

Meget af al den undervisning der gives i skoler og på læreanstalter består i undervisning i at abstrahere. I zoologi skal man abstrahere fra hvor og hvornår man møder dyrene for at

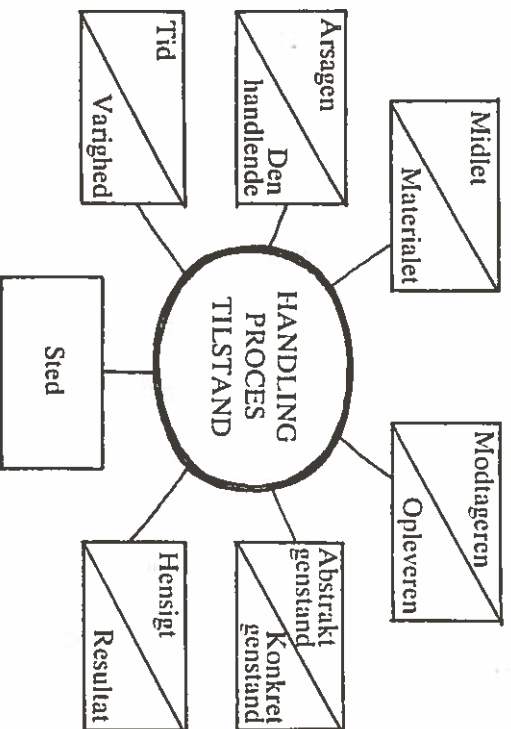
koncentrere sig om den zoologiske klassifikation. I matematik skal man se bort fra hvad det er der tælles fordi alt tælles på samme måde. I skriftlig dansk skal man ofte se bort fra hvad en tekst handler om for at finde hvordan alle tekster har fælles træk. Alle der lærer noget lærer på sin vis *semantik* – blot uden at vide det.

Semantiske roller

Inden for læren om begrebsindholdet er det især et problem hvorledes der kan komme mening i en sætning. Man har betragtet det således at der i hver sætning så at sige spilles et lille skuespil. I dette stykke kan der så være forskellige roller. I nogle scener optræder der visse roller, i andre andre. Man har så prøvet at finde de mulige roller som kan optræde i en

sætning.

Man går ud fra udsagnsordet i sætningen, det betegner altid en handling, proces eller tilstand. Det angiver altså altid tidsforløbet i sætningen eller scenen. I handlingssætninger kan der så optræde den handlende person, fx *læreren viste det*; *læreren er den handlende*. I processer vil der ofte være en årsag, fx i *oplysningen forbavsende dem*. I de fleste handlinger eller processer vil der også være en genstand; i *læreren viste dem* løsningen er løsningen en abstrakt genstand; der kan også være konkrete genstande. Der kan være modtagere eller oplevere, fx *eleverne*: *læreren viste eleverne løsningen*. Og endelig kan der i sætninger optræde midler eller materialer, hensigter eller resultater, steder og tidspunkter eller varigheder. Et eksempel der har det hele med kunne lyde: *læreren viste i går med pegepinden på tavlen løsningen for eleverne for at de skulle klare sig til eksamen*. Hele teorien om de semantiske roller kan fremstilles forenklet i et diagram:

Semantik og grammatik

Det er jo bare sætningsleddene, kunne man sige, grundled, hensynsled, genstandsled osv.

Det er det ikke. For man kan godt have genstanden som grundled: *løsnigen blev vist dem*, og man kan godt have den oplevende som grundled: *eleverne forstod ikke løsningen*, og man kan have handlinger hvor den handlende ikke er omtalt: *de fik en god undervisning*.

Hver enkelt rolle kan også optræde enten som navneagtigt led i sætningen, og som en bisætning (der jo er defineret som en sætning der er led i en anden sætning), fx *for at de skulle klare eksamen*. En vis sammenhæng med de gamle sætningsled er der dog tale om; hensigter er oftest bisætninger, den handlende normalt navneord.

Semantiske komponenter

Som man har prøvet at finde et system i hvilke dele en sætning fra et semantisk synspunkt kunne bestå af, har man også arbejdet med hvilke dele, eller forestillinger eller semantiske komponenter et ord består af. Fx kan man påstå at ordet *visse* med hensyn til indhold er sammensat af forskellige komponenter som hver især findes i andre ord, og som altså er sat sammen, komponeret sammen til den betydning som ordet *visse* nu har. Betydningen af *visse* består af 'få til at' plus 'se'. 'få til at' kender man fra *lægge 'få til at ligge'*, *vække 'få til at vågne'*, *'se' kan igen analyseres som 'forstå' plus 'ved' plus 'at sanse' plus 'med øjnene'*. Det sidste kan man se af eksempler som *Han hørte på folkets jubel at dronningen kom og ikke se med fingrene men gerne røre med øjnene*.

visse = 'få til at + forstå + ved + at sanse + med øjnene'. Og sådan kan man blive ved. Man ved ikke hvornår man ender.

Semantik er samfundets klister

Institutionerne i vores samfund består ikke blot af bygninger, personer og materialer, men også af semantik – nemlig regler og normer for hvad man kan sige til hinanden, og hvad det tæller som inden for institutionen.

Det er fx ikke nok hvis man skal love noget at man har den hensigt at ville gøre det man lover. Man kan kun give løftet fordi der er samfundsmæssig enighed om hvad der sker hvis man ikke gør det. Kommer man ikke som lovet til et møde, kan de andre blive sure, betaler man ikke som man har lovet i en kontrakt, kan man blive udpantet. Disse sanktioner giver selvfølgelig ubehagelige modsætningsforhold, men selve den semantiske regel at det at love er at acceptere eventuelle sanktioner hvis man ikke gør det lovede, det er den klister der alligevel holder samfundet sammen i de situationer. Sanktionerne opleves som retfærdige.

Semantisk patentmedicin

Sprogets store samfundsmæssige betydning har fået nogle til at mene at man ved semantiske analyser kan løse samfundsmæssige problemer. Det kan man sikkert også til en vis grad. Dialogen mellem øst og vest besværliggøres fx nok af at ordet *frihed* kan betyde så mange forskellige ting: frihed for (udbytning), frihed til (at tage et initiativ), frihed for (at blive forflyttet til en anden arbejdsplads), frihed til (at flytte arbejdskræften) osv. Meget langhalm ville ikke blive tærsket hvis man afstod fra at bruge sådanne ord udefineret. Vælgerbefolkningen ville også nok være fjent med at politikerne brugte mere betydningsindhold og mindre betydningsværdi når de talte.

Men det er en fejl at tro at man kan løse samfundets problemer med semantisk patentmedicin. Tværtimod kommer samfundets problemer til at træde så meget mere tydeligt frem når en semantisk analyse viser hvordan sprogbrugen slører forhold. Semantik kan kun fjerne slør.

Hvorfor er semantik nyttig?

Dette spørgsmål indeholder et ret interessant semantisk problem. Ligeegyldigt hvad man svarer, har man indrømmet at semantik er nyttig. Det er en ubenægtelig forudsætning ved spørgsmålet. I næsten alle sætninger findes der ubenægtelige forudsætninger, men det berømteste eksempel er nok: *Hvornår er De holdt op med at læve Deres kone?* Svarer man: *aldrig*, har man indrømmet at man stadig gør det og at man har en kone. Den eneste måde at komme uden om sådanne spørgsmål på er nok at kritisere den andens måde at tale på: *Sådan kan du slet ikke sige for jeg har ingen kone*. At forudsætte ting som ikke kan tages for givet af alle er egl. en ret ufin måde at føre samtaler på. I reklamer er det fx meget almindeligt: *Avenue, endelig en cigaret med stærk smag, men kun ca. det halve 'tjære' og nicotine*. Her forudsættes det at vi har ventet på den længe (endelig).

Netop sådanne semantiske analyser af hvilke ubenægtelige forudsætninger der ligger i tekster vi støder på i hverdagen, er et godt eksempel på hvorfor semantik er nyttig. Semantisk indsigt kan sætte folk i stand til at gennemskue meget i den massemediepåvirkning de bliver udsat for til daglig. Det ville derfor være nyttigt med undervisning i semantik i skolen.

Faren ved semantik er selvfølgelig at også reklamefolk og politikere kan bruge den. De gør det allerede – og det sker ikke til gavn for demokratiet.

Kun hvis modtagerne er lige så gode til at afsjøre meddelelserne som afsenderne er til at lave dem, kan den samfundsmæssige kommunikation undgå at køre skævt.

Det hjælper selvfølgelig ikke skolebørnene at de kan forstå at de bliver påvirket, men det er en forudsætning for at de selv kan gøre noget ved det.

Den semantiske drøm

Man kan også tænke sig semantik gjort nytting på en anden måde. Der udfoldes mange bestræbelser på at få datamaskiner til at producere semantisk acceptable sætninger og tekster og til at svare på spørgsmål. Tænk hvis det en dag lykkedes! Oversættere ville der ikke blive brug for, læger og psykologer kunne helige sig de sjældne og eksotiske sygdomme, patienten taler blot i databanken med sin maskine der stiller diagnosen og skriver recepten. Skønlitteratur og ugeblade kan produceres efter ønske: to dele romantik, 3 dele dramatik, happy ending i et pænere villakvarter, læsbarhed 36, 142 sider. Reissager kan databanken også klare. Den anklagede kan stå mellem en automatisk anklager, en automatisk forsvarer og en automatisk dommer, der kan alle præcedenserne udenad, dommen kommer ud af en lem til højre, og kun retsbetjentene er af kød og blod.

Nogle kalder det fremskridtsdrømme, andre kalder det mareridt – i alle tilfælde synes det at ligge et stykke ude i fremtiden. Men der arbejdes hen imod dette mål. Så er semantiken en vare der kan købes og sælges – og så er den for alvor nyttig.

Kontrastiv sprogforskning

Kontrastiv sprogforskning beskæftiger sig med ligheder og forskelle mellem enkelte sprog. Det er en sprogvidenskabelig gren, der har til formål at få indsigt i sprogenes natur ved at sammenligne dem efter en bestemt fremgangsmåde. Den kontrastive sprogforsknings resultater kan bruges i en række andre grene af sprogvidenskaben: fejlanalyse, oversættelsesteori, studiet af sproglindæring m.m., se nedenfor. Den kontrastive sprogforskning er altså først og fremmest en hjælpedisciplin.

Sammenligningen

Den sammenligning, der udgør det kontrastive arbejde, kan rent teknisk foregå på flere måder, afhængigt af de sammenlignede sprog, arten af det valgte materiale, de mere præcise mål med sammenligningen, samt hvilken sprogvidenskabelig skole forskeren tilhører. Den enkelte sammenligning kaldes en kontrastiv analyse. Nogle forskere skelner mellem *kontrollativ* og *kontrastiv* analyse. Forskellen er, at hvor den kontrastive analyse væsentligst interesserer sig for forskelle mellem sprog, studerer den konfrontative både ligheder og forskelle. Kontrastiv er dog også et overbegræb for begge aktiviteter. Endvidere kan kontrastiv analyse være *teoretisk* orienteret, dvs. det videre formål med analysen er at få teoretisk indsigt i et problem. Det kan for eksempel være spørgsmålet om, hvordan vokaleduktioner foregår i forskellige sprog. Og kontrastiv analyse kan være *praktisk* orienteret, dvs. som endemål søge at finde ud af, hvorledes et bestemt sprogtrek bedst præsenteres for indlærere med ét sprog som modersmål, når de